

*Хамрай О. О.*

*ORCID: 0000-0003-1343-5460*

*доктор філологічних наук,*

*завідувач відділу Близького та Середнього Сходу*

*Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського*

*Національної академії наук України*

*м. Київ, Україна*

## ПЕРЕДАЧА ІМЕН СТАРОЗАВІТНИХ ПРОРОКІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: МІЖ СУЧАСНОЮ ОРФОГРАФІЄЮ ТА МАСОРЕТСЬКОЮ ТРАДИЦІЄЮ

**Ключові слова:** Старий Завіт, масоретський текст, пророки, орфографія.

Коректність відображення біблійних імен в україномовному дискурсі важко переоцінити, враховуючи широке використання цих імен та власних назв у різних сферах життя. Для наочної ілюстрації цього явища ми свідомо обмежилися іменами деяких старозавітних пророків, аби на цьому матеріалі окреслити головні проблеми у передачі власних імен, з якими має справу перекладач біблійних текстів. Цілком природно з цією метою в якості оригіналу ми обрали Масоретський текст (МТ), а в якості аналізованого перекладу – текст перекладу Старого Завіту, виконаного митрополитом Філаретом як найстабільніші варіанти біблійного тексту гебрійською та українською мовами. Головна мета нашого дослідження полягає у тому, аби встановити межі варіативності біблійних імен в українських перекладах Старого Завіту на матеріалі імен біблійних пророків.

У біблійному тексті зустрічаються прямі «вказівки» Всевишнього щодо імен пророків: «і не будеш ти більше називатися **Аврамом** (**Avrām**), але буде тобі ім'я: **Авраам** (**Avrāhām**), тому що я зроблю тебе отцем безлічі народів; 6 і дуже, дуже розмножу тебе, і народжу від тебе народи, і царі вийдуть від тебе» (Буття 17:5);

«І сказав Бог Аврааму: **Сару** (**Šāray**), дружину твою, не називай Сарою, але нехай буде ім'я їй: **Сарра** (**Šārā**)» (Буття 17:15).

Залишивши осторонь питання семантики та орфографії обох варіантів написання обох імен, зазначимо лише, що біблійний текст містить пояснення обох форм їхньою семантикою, хоча, можливо, вдаючись до «народної» етимології. Легко помітити, що навіть у цих двох простих випадках написання цих імен у Синодальному українському перекладі відрізняється, іноді досить суттєво, від їхньої приблизної транскрипції, зазначеної у Масоретському тексті. Перший приклад наочно

ілюструє поширену практику заміни ларингального приголосного **h** в інтервокальній позиції на близькі за звучанням голосні. При цьому у другому прикладі можна побачити також і вплив напівприголосного **y** та фарингального ‘ :

**Aharon** → **Аарон**, **Yehōšua'** → **Іісус** тощо.

Як можна побачити, в українських перекладах як ларингальні, так і фарингальні приголосні здебільшого не відтворюються, натомість найчастіше їм відповідають напівприголосні або голосні, що визначаються як правило не самою приголосною, а наступною голосною: «Тоді на **Азарію** (**‘Azaryāhū**), сина **Одедового** (**‘Ōded**), зійшов Дух Божий» (2 Паралипоменон 15). При цьому голосні можуть бути простими або йотованими: **Hōšea** → **Осія**, **Naḥūm** → **Наум**, **Ḥaggāy** → **Агрей**, **‘Elša** → **Єлисей**, **Šema’ya** → **Самей**. Досить часто в українських перекладах відмінності викликані впливом мов-посередників: **Peninnā** → **Феннана** (**Ḥinnān** → **Финнеес**, **Bārūk** → **Варух**, адже в гебрійській слово не може починатися із зімкнених **b** або **p**).

Слід зазначити, що окремі співвідношення можуть бути цілком регулярними, наприклад, сибілянт «š» у **MT** має відповідником українське «с»: **Šmū’el** → **Самуїл**, **Šlomo** → **Соломон**, але часто відстань між україномовним варіантом написання та імовірним звучанням імен, наведеним нами на основі вельми приблизної транслітерації **MT**, буває досить великою, наприклад:

**Yehezqel** → **Єзекиїль**, **Ḥabaqqūq** → **Аввакум**, **Aḥigāyil** → **Авигея**;

«І пішов Хелкія священик, і Ахикам, і Ахбор, і Шафан, і Асаія до **Олдами** (**Ḥuldā**) пророчиці...» (4 Царств 22:14)

Утім, далеко не завжди можна визначити регулярні відповідники транслітерованих біблійних імен, наведених у **MT** та в україномовному Старому Завіті, адже останній у передачі власних імен спирається на тривалу традицію побутування відповідних перекладів в україномовному дискурсі, наприклад, 1. Царств (1 Самуїла)1:1–2:

«1 Був один чоловік з Рамафаїм-Цофима, з гори Єфремової, ім’я йому Елкана, 2 у нього були дві дружини: ім’я однієї **Анна** (**Ḥannā**), а ім’я другої **Феннана** (**Peninnā**)»

Варто зазначити, що власні імена, як і інші характеристики, передаються у перекладах далеко не завжди послідовно, при чому це стосується не тільки перекладів, але й самого **MT**:

Наприклад, у 2 Паралипоменон 9:29 згадується пророк **‘Iddo**, який тут фігурує під іменем прозорливця **Іоїля**: Інші діяння Соломонові, перші й останні, описані в записах **Нафана** (**Naṭān**) пророка і в пророцтві **Ахії Силомлянина** (**‘Aḥiyā haš-Šilōnī**) й у видіннях *прозорливця* **Іоїля** (**Y’ddy**), сина Наватогого.

וּמִכְלֵה־הָאָרְצוֹת: וְשָׂאֵר דְּבָרַי שְׁלֵמָה הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים  
הֲלֹא־הֵם פְּתוּבִים עַל־דְּבָרַי נִתֵּן הַנְּבִיא וְעַל־נְבוּאָת אֲחִיהָ  
הַשִּׁילּוֹנִי וּבַחֲזוֹת יַעֲדֵי הַחֹזֶה עַל־יַרְבְּעֵם בְּיָנֶכְט: וַיִּמְלֹךְ

Прозорливцем він називається й у 2 Паралипоменон 12.15: Діяння Ровоамові, перші й останні, описані в записах Самея пророка й **Адди** ('Iddo) *прозорливіця* у родоводах

לְפִי לְדָרוֹשׁ אֶת־יְהוָה: וְדְבָרַי רַחֲבֵעַם הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים  
הֲלֹא־הֵם פְּתוּבִים בְּדְבָרַי שְׁמַעְיָה הַנְּבִיא וְעַדֹּי הַחֹזֶה לַהֲתִיחַשׁ  
וּמִלְחָמוֹת רַחֲבֵעַם וַיַּרְבְּעֵם כָּל־הַיָּמִים: וַיִּשְׁכַּב רַחֲבֵעַם עִם־

Утім, у 13:22 він фігурує як пророк: Інші діяння Авії і його вчинки і слова описані у сказанні *пророка Адди*:

בְּנוֹת: 22 וַיִּתֵּר דְּבָרַי אֲבִיהָ וְדַרְכָּיו וְדְבָרָיו פְּתוּבִים בְּמִדְרָשׁ

הַנְּבִיא עַדֹּי: 23 וַיִּשְׁכַּב אֲבִיהָ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר

Як бачимо, ім'я 'Iddo в українському перекладі має різні варіанти написання. Подібним чином виглядає ситуація з іншим іменем в українському перекладі:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יְהוּא בֶן־חֲנָנִי

І було слово Господнє до **Іуя** (Yehū'), *сина Ананієвого* (hanānī)...(3 Царств: 16),

а **Іуя** (Yehū'), *сина Намессіного*, помаж на царя над Ізраїлем; **Єлисея** ('Eliša') ж, *сина Сафатового*, з Авел-Мехоли, помаж на пророка замість себе (3 Царств 19: 16):

וּבָאתָ וּמְשַׁחְתָּ אֶת־חֹזַאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם: וְאֵת יְהוּא בֶן־  
נִמְשִׁי תִמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵלִישָׁע בֶּן־שַׁפְטַם מֵאֵבֶל  
מְחֻלָּה תִמְשַׁח לְנְבִיא תַחְתִּיד: וְהָיָה הַנְּמַלֵּט מִתְּרַב חֹזַאֵל

Також по різному визначається статус конкретного персонажа у різних місцях біблійного тексту:

«І виступив назустріч йому **Іуї** (Yehū'), син **Ананії** (hanānī) *прозорливець*» (2 Паралипоменон 19:2).

Отже, можна зробити висновок, що для точної передачі конкретного біблійного імені в українському перекладі необхідно досліджувати його написання мовою оригіналу у нерозривному зв'язку з традицією його побутування в україномовному дискурсі.